

Cumhuriyet Kurulurken ‘Erkeklik’ İnşası ve Siyasi İktidar: Kadın Özgürleş(tiril)mesi Tartışmalarının Gölgesinde ‘Yeni Erkek’ Modeli

Emre Feyzi Çolakoglu¹

Sinem Yüksel Çendek²

Özet

Bu çalışma, erken Cumhuriyet döneminde kadınların özgürleş(tiril)mesine yönelik politikaların, erkekliğin siyasal ve toplumsal inşasından bağımsız olarak ele alınamayacağını ileri sürmektedir. Türkiye’de erken Cumhuriyet dönemine ilişkin toplumsal cinsiyet literatürü büyük ölçüde kadınlara tanınan haklar ve “devlet feminizmi” tartışmaları etrafında şekillenmiş; erkeklik ise çoğu zaman varsayılan ve sorgulanmayan bir kategori olarak kalmıştır. Bu çalışma, kadın reformlarını merkeze alan bu yaklaşımı erkekliğin siyasal inşası perspektifiyle tamamlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan tarihsel süreklilikler ve kırılmalar çerçevesinde erkekliğin dönüşümü ele alınmakta; Millî Mücadele, Cumhuriyet reformları, aile hukuku, kamusal alanın düzenlenmesi ve ideolojik aygıtlar üzerinden “yeni erkeklik” modelinin nasıl kurumsallaştırıldığı analiz edilmektedir. Çalışma ayrıca “devlet feminizmi” ile “devlet maskülenliği” arasındaki karşılıklı ilişkiyi tartışarak, kadın özgürleşmesi söyleminin erkek egemen siyasal düzeni nasıl yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, erken Cumhuriyet modernleşmesinin toplumsal cinsiyet rejiminin, kadınlık ve erkekliğin birlikte ve karşılıklı olarak inşa edildiği bir iktidar düzeni olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, efeyzi.colakoglu@rumeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8449-1067>

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, sinem.yukselcendek@rumeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7144-8804>

1. Giriş

Erken Cumhuriyet dönemine ilişkin toplumsal cinsiyet analizleri uzun yıllar boyunca kadınlara tanınan haklar, modernleşme hamleleri ve “devlet feminizmi” tartışmaları etrafında şekillenmiştir. Bu yaklaşım, kadın reformlarını dönemin toplumsal dönüşümünün merkezine yerleştirerek kritik bir açıklama gücü taşımakla birlikte, Cumhuriyet’in toplumsal cinsiyet rejiminin yalnızca bir boyutunu görünür kılmaktadır. Bununla birlikte, kadınların özgürleş(tiril)mesi yönünde atılan adımlar, aynı anda erkekliğin nasıl tanımlandığı, düzenlendiği ve yeniden üretildiği sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle kadınlara yönelik reformları, onları çevreleyen daha geniş bir iktidar ilişkileri ağından ve özellikle erkekliğin siyasal inşasından bağımsız olarak ele almak, analitik açıdan sınırlı kalmaktadır.

“Devlet feminizmi” literatürü, kadınlara tanınan hakların feminist bir dönüşüm yaratmadığı; aksine ulusun modernleşme hedeflerine hizmet eden araçsal bir işlev taşıdığı yönündeki eleştirileriyle mevcut tartışmayı derinleştirmiştir. Bununla birlikte, söz konusu literatür çoğu zaman erkekliği varsayılan, sorgulanmayan ve kendiliğinden işleyen bir kategori olarak ele almış; böylece siyasal iktidarın kurduğu toplumsal cinsiyet düzeninin yalnızca “kadın” cephesini analiz etme eğiliminde olmuştur. Buna karşılık erkeklik çalışmaları, toplumsal cinsiyet rejimlerinin erkekler üzerinden nasıl şekillendiğini ve modernleşme süreçleri ile ulus inşası projelerinin erkekliği hangi biçimlerde dönüştürdüğünü ortaya koyan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Her iki yaklaşımın kesişimi, erken Cumhuriyet döneminin neden belirli bir “ideal erkek” modeli üretme gereksinimi duyduğunu anlamayı mümkün kılacak yeni bir analitik alan açmaktadır.

Bu çalışmanın temel argümanı, erken Cumhuriyet döneminde kadının özgürleş(tiril)mesi politikalarının, aynı anda “yeni bir erkeklik” modeli inşa edilerek mümkün kılındığıdır. Başka bir ifadeyle, kadınlara yönelik reformlar yalnızca kadınların toplumsal konumunu dönüştürmeyi amaçlamamış; modern, disiplinli ve ulusal değerlere bağlı erkek yurttaş tipinin oluşumuna zemin hazırlayan bir işlev de üstlenmiştir. Cumhuriyet’in kurucu kadroları tarafından şekillendirilen bu “yeni erkek”, hem rejimin dayandığı siyasal kültürün yeniden üretiminde hem de “devlet maskülenliği”nin kurumsallaşmasında merkezi bir rol oynamıştır. Bu bağlamda çalışma, kadın reformlarını erkeklik inşasının siyasal boyutlarıyla birlikte ele alarak “devlet feminizmi” tartışmalarına bütüncül bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma üç temel bölüm üzerine inşa edilmiştir. İlk bölümde, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan tarihsel süreklilikler ve kırılmalar ele alınarak yeni rejimin neden belirli bir erkeklik modeline ihtiyaç duyduğu

tartışılmaktadır. İkinci bölümde, erken Cumhuriyet dönemi reformlarının aile, kamusal alan ve devletle eklemlilikten oluşan “yeni erkeklik” anlayışını nasıl kavramsallaştırdığı incelenmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise “devlet feminizmi” ile “devlet maskülenliği” arasındaki karşılıklı ilişki analiz edilmekte; kadının özgürleş(tiril)mesi söyleminin siyasal iktidarın maskülen yapısını nasıl meşrulaştırdığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, erken Cumhuriyet döneminin toplumsal cinsiyet rejimini tek yönlü değil, karşılıklı olarak şekillenen süreçler bütünlüğü içinde anlamayı hedeflemektedir.

2. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Erkeklikte Süreklilikler, Kırılmalar ve Yeni Rejimin İhtiyaçları

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen erkeklik anlayışını kavrayabilmek için, bu süreci Osmanlı’nın son döneminden devralınan toplumsal ve siyasal cinsiyet kodlarıyla birlikte ele almak gerekmektedir. Türkiye’de erkeklik, Cumhuriyet’le birlikte bütünüyle sıfırdan yaratılmış bir kimlik olmaktan ziyade, geç Osmanlı modernleşmesinin mirası üzerinde yükselen ve yeni rejimin siyasal ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenen bir normlar bütünü olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda erkeklik, bir yandan ataerkil yapının temel unsurlarını muhafaza ederken, diğer yandan Cumhuriyet’in laiklik, rasyonalite ve disiplin eksenli ideolojik çerçevesine uyarlanmıştır. Kadın reformları ise bu dönüşümün yalnızca eşlikçisi değil, aynı zamanda “modern erkek” tipinin inşasını mümkün kılan tamamlayıcı bir zemin işlevi görmüştür.

Osmanlı toplumunda erkeklik, yalnızca biyolojik bir cinsiyet kategorisi olarak değil; hukuki, dinsel ve siyasal ayrıcalıklar üzerinden tanımlanan normatif bir yurttaşlık biçimi olarak kurgulanmıştır. Erkek olmak; askerlik yapabilme, vergi yükümlüsü olma, kamu otoritesine erişme ve aile reisliği gibi roller aracılığıyla devletle doğrudan ilişkilendirilen bir konumu ifade etmiştir. Bu çerçevede erkeklik, kamusal alanın asli öznesi olarak inşa edilirken, kadınlık büyük ölçüde özel alanla sınırlandırılmıştır (Peirce, 2003: 129-248; Avcı, 2007: 3). Dolayısıyla Osmanlı ataerkilliği, yalnızca toplumsal geleneklere değil, devletin hukuki ve idari yapısına içkin bir erkeklik rejimine dayanmıştır.

Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleriyle birlikte Osmanlı modernleşmesi, erkekliği belirli ölçülerde dönüştürmeye başlamış; ancak bu dönüşüm kadın – erkek eşitliğini hedefleyen köklü bir kırılmadan ziyade, erkekliği daha rasyonel, disiplinli ve devlete daha sıkı eklemlenmiş bir forma büründürmüştür. Geç Osmanlı modernleşmesi, geleneksel ataerkil erkekliği eleştiriye açmakla birlikte, onun yerine hâlâ “erkek merkezli” bir yurttaşlık modeli koymuştur. Bu süreçte erkek, modernleşmenin asli taşıyıcısı olarak görülmüş; kadınların toplumsal

konumuna ilişkin düzenlemeler ise bu erkek – merkezli tahayyülün sınırları içinde ele alınmıştır (Çakır, 2016: 411; Üstel, 2008: 112-126)

Millî Mücadele dönemi ise erkeklik ile yurttaşlık arasındaki ilişkinin en açık ve belirgin biçimde yeniden tanımlandığı tarihsel eşiklerden birini oluşturmuştur. Bu süreçte erkeklik, askerlik ve vatan savunması ekseninde yüceltilmiş; erkek yurttaşlık, “ölmeye hazır olma” üzerinden kurgulanan bir sorumluluk anlayışıyla ilişkilendirilmiştir. Ulusun varoluş mücadelesi, erkek bedenini hem fiziksel hem de sembolik düzeyde ulusal inşanın merkezî unsurlarından biri haline getirmiştir. Bu bağlamda askerlik, yalnızca bir yükümlülük değil; erkekliğin meşruiyetini ve yurttaşlık statüsünü belirleyen temel ölçütlerden biri olarak yapılandırılmıştır (Sünbülöğlu, 2013:10).

Millî Mücadele, Cumhuriyet’in erkeklik tahayyülünün kurucu mitini oluşturmuş; disiplinli ve ulus uğruna kendini feda etmeye hazır erkek figürü, yeni rejimin ideolojik hafızasına kazanmıştır. Bu süreçte kadınların savaş yıllarındaki katkıları görünür kılınmakla birlikte, bu katkılar çoğunlukla destekleyici ve tamamlayıcı roller üzerinden temsil edilmiştir. Kadınlar siyasal özne olarak değil; erkek yurttaşın mücadelesini güçlendiren figürler olarak konumlandırılmıştır (Dalaman, 2022: 52-53; Aydın, 2015: 95; Kaymaz, 2010: 341-343). Böylece Millî Mücadele, kadınların kamusal görünürlüğüne artırırken, erkekliğin siyasal üstünlüğünü yeniden üretmiştir.

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yeni rejim, Osmanlı’daki “itaatkâr kul” erkekliğini reddederek onun yerine laik, rasyonel, disiplinli ve devletle özdeşleşmiş bir erkek yurttaş modeli inşa etmeyi hedeflemiştir (Sancar, 2022: 111-113). Bu “modern erkek”, dini referanslardan ziyade seküler değerlerle tanımlanan; bireysel varlığını devletin ve ulusun çıkarlarıyla özdeşleştiren bir figür olarak kurgulanmıştır. Özel alanda (aile içinde) otoriterliğini muhafaza eden, kamusal alanda ise devletin temsilcisi konumunda olan bu erkeklik anlayışı, Cumhuriyet’in siyasal kültürünün temel taşıyıcılarından biri haline gelmiştir. Kurucu elitler açısından bu erkeklik modeli, toplumsal düzenin yanında rejimin sürekliliğinin de güvencesi olarak değerlendirilmiştir. Disiplinli, devletle uyumlu ve aynı zamanda rasyonel ve üretken erkek yurttaş, modern ulus-devletin hem maddi hem de ideolojik yeniden üretiminde merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda erkeklik, Cumhuriyet’in modernleşme projesinin sessiz ama vazgeçilmez taşıyıcısı olarak işlev görmüştür (Avşar, 2017: 226).

3. Cumhuriyet Reformları Çerçevesinde Erkekliğin Rasyonelleştirilmesi: Aile, Kamusal Alan ve Devletle Eklemlî İktidar Düzeni

Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformlar, çoğunlukla kadınların hukuki ve toplumsal statüsünde meydana gelen dönüşümler üzerinden değerlendirilmiştir. Oysa bu reformlar, kadınların konumunu yeniden düzenlerken aynı anda erkekliği de tanımlayan, sınırlandıran ve yeniden üreten çok katmanlı bir iktidar pratiği ortaya koymuştur. Bu bağlamda “yeni erkeklik”, yalnızca kültürel bir kimlik değişimini değil; aile, kamusal alan ve devletle eklemlî iktidar politikaları üzerinden kurumsallaşan siyasal bir düzenlemeyi ifade etmiştir. Cumhuriyet reformları, ataerkilliği ortadan kaldırmaktan ziyade onu rasyonelleştiren, hukuksallaştıran ve modern devlet aygıtına eklemlen bir erkeklik rejimi ortaya çıkarmıştır.

1926 tarihli Türk Medenî Kanunu, erken Cumhuriyet reformlarının en sembolik düzenlemelerinden biri olarak kadınlara tanınan medeni haklar bağlamında sıklıkla ilerici bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir. Kadınlara boşanma, miras ve tek eşlilik gibi alanlarda sağlanan haklar, Osmanlı aile hukukuna kıyasla önemli dönüşümlere işaret etmektedir (Arat, 1998: 56; Kaymaz, 2010: 56). Ancak Medenî Kanun’un toplumsal cinsiyet rejimi açısından etkisi, yalnızca kadınların kazanımlarıyla sınırlı değildir. Kanun, aileyi modern ulus-devletin temel hücresi olarak yeniden tanımlarken, erkekliği de bu hücrenin merkezine yerleştirmiştir.

Medenî Kanun’da kadınıla erkeğin eşit yurttaşlar olarak tanımlanması, ataerkil otoritenin ortadan kaldırılması anlamına gelmemekte; aksine “aile reisi” tanımlanması, bu otoritenin meşruiyet kaynağını dönüştürmektedir. Söz konusu kanun her ne kadar içerisinde bulunulan döneme göre kadınlara yeni birtakım haklar vermiş olsa da hâlâ “kocayı evin reisi ilan ederek, anlaşmazlık halinde çocukların velayetini babaya vererek, kadının dışarıda çalışmasını kocanın iznine bağlayarak ve ailenin temsil hakkını birincil derecede kocaya vererek evlilik içi ilişkilerde erkek egemenliğini muhafaza etmiş” ve erkeği en kötü ihtimalle eşitler arasında birinci konuma yerleştirmiştir (Zihnioğlu, 2022: 182-183; Saktanber, 2002: 326). Erkek, artık aile içindeki üstün konumunu geleneksel örf ve dini referanslardan değil, seküler hukuk düzeninden almıştır. Böylece erkekliğin keyfi ve kişisel güce dayalı biçimleri sınırlandırılırken, onun yerine rasyonel, ölçülebilir ve devlet tarafından tanınan yasal bir otorite tesis edilmiştir. Ataerkillik bu süreçte tasfiye edilmemiş; modernleştirilmiş, denetlenebilir ve hukuki bir forma sokulmuştur.

Bu dönüşüm, erkekliğin modern devlete eklemlenmesini de beraberinde getirmiştir. Erkek, aile içinde yalnızca bir baba ya da eş değil; devletin toplumsal

düzenini mikro ölçekte temsil eden bir figür haline gelmiştir. Kadınların hukuki statüsündeki iyileşmeler ise bu erkeklik modelini zayıflatmaktan ziyade, onun “ilerici” ve “medenî” niteliğinin bir göstergesi olarak sunulmuştur. Böylece Medenî Kanun, esasında kadınlara yeni birtakım haklar tanıırken, erkekliği aile içinde yeniden merkezileştiren çelişkili ama işlevsel bir düzenleme ortaya koymuştur (Çolakoglu & Yüksel Çendek, 2023).

Erken Cumhuriyet reformları yalnızca aileyi değil, kamusal alanın sınırlarını ve işleyişini de köklü biçimde yeniden düzenlemiştir. Bu süreçte kamusal alan, modern yurttaşlığın sahnesi olarak kurgulanmış; ancak bu sahnenin asli ve normatif öznesi erkek olarak kalmıştır (Kandiyoti, 1991: 37-41; Saraçgil, 2005: 251). Kadınların eğitim, çalışma ve siyasal temsil alanlarında görünürlük kazanması, kamusal alanın cinsiyetlendirilmiş yapısını ortadan kaldırmamış; aksine erkekliğin norm, kadınlığın ise istisna olarak konumlandırıldığı bir düzeni pekiştirmiştir. Kadının kamusal alana çıkışı ve toplumsal görünürlüğüne artması, erkekle kadını eşit bir zemine taşımaktan ziyade, erkeği “rehber”, “koruyucu” ve “taşıyıcı” bir konuma yerleştirmiştir. Modern ulus, kadın ve erkek üzerinden birlikte kurgulanmış olsa da bu birliktelik ancak hiyerarşik bir tamamlayıcılık anlayışına dayanmıştır (Sancar, 2022: 112, 192, 206-207). Kadın reformları, erkeğin modernliğinin ve ilerlemişliğinin bir göstergesi olarak sunulmuş; böylece “yeni erkeklik” modeli, kadınların özgürleşmesi üzerinden dolaylı biçimde meşrulaştırılmıştır.

Cumhuriyet ideolojisinde erkek, kamusal alanın kurucu öznesi olarak tasarlanmıştır. Bürokrasi, siyaset, ordu ve eğitim kurumları, erkekliğin doğal uzantıları olarak işlev görmüş; bu alanlarda erkeklik yapıya içkin bir olguyken, kadınlık ise açıklanması gereken bir farklılık olarak ele alınmıştır. Kadınların kamusal alana çıkışı, çoğu zaman “Cumhuriyet’in lütfu” ve erkek egemen siyasal aklın ilerliciliğinin kanıtı olarak temsil edilmiştir. Bu temsil biçimi, erkekliği sorgulanmayan bir norm olarak sabitlerken, kadın varlığını koşullu ve sınırlı bir kazanım haline getirmiş ve kadınlara birtakım haklar bahsetmiştir (Saktanber, 2002: 325, Abadan-Unat, 1981: 5-31; White, 2003: 145). Dolayısıyla Cumhuriyet’in modernleşme projesi, cinsiyet eşitliğinden ziyade cinsiyetler arası hiyerarşik bir tamamlayıcılığı esas almıştır.

Kadınlara tanınan haklar, erkek egemen siyasal aklın kendisini “aydınlanmış” ve “medenî” olarak sunmasının bir aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda erkek, “kadını modernleştiren”, onu geleneksel bağlardan kurtaran ve ulusun geleceğine taşıyan bir figür olarak temsil edilmiştir. Bu temsil, erkekliği doğrudan hedef alan bir sorgulamayı engellemiş; aksine onu modernliğin ön koşulu olarak sabitlemiştir. Kadın özgürleşmesi, erkek egemenliğinin sınırlandırılması

anlamına gelmemiş; erkekliğin dönüştürülmüş ama meşru bir iktidar biçimi olarak yeniden üretilmesini sağlamıştır.

Althusserci anlamda devletin ideolojik aygıtları (2014), erken Cumhuriyet bağlamında erkekliğin üretim ve dolaşım kanalları olarak işlev görmüştür. Hukuk, eğitim, askerlik, kültür politikaları ve medya söylemleri, erkekliği doğal bir özne olarak sunarken, onu sürekli olarak yeniden tanımlamış ve disipline etmiştir. Erkek yurttaş, bu aygıtlar aracılığıyla hem devletin taşıyıcısı hem de yeniden üreticisi konumuna yerleştirilmiştir. Bu süreçte erkeklik, bireysel bir kimlik olmaktan ziyade siyasal bir proje hâline gelmiştir. Devletin bekâsı, modernleşme hedefleri ve ulusal birlik ideali, belirli bir erkeklik performansını zorunlu kılmış; bu performansa uymayan erkeklik biçimleri ise marjinalleştirilmiştir (Erhart & Ziya, 2017: 19-20). Dolayısıyla erken Cumhuriyet'te erkeklik, devletin ideolojik sınırları içinde tanımlanan ve meşrulaştırılan bir iktidar ilişkisi olarak ortaya çıkmıştır.

4. “Devlet Feminizmi” ve “Devlet Maskülenliği”: Kadın Özgürleşmesi Tartışmalarının Gölgesinde Erkekliği Siyasal İnşası

Erken Cumhuriyet döneminde kadınlara tanınan haklar ve gerçekleştirilen reformlar, çoğunlukla “devlet feminizmi” kavramı çerçevesinde değerlendirilmiş; bu politikaların kadınların toplumsal statüsünde yarattığı dönüşümler vurgulanmıştır (Zihnioğlu, 2022: 9; Abadan-Unat, 1998: 328; White, 2003:145, 155). Ancak bu yaklaşım, söz konusu reformların siyasal alanın cinsiyetlendirilmiş yapısını nasıl yeniden ürettiği sorusunu ikincil plana itme eğiliminde olmuştur. Hâlbuki kadınların özgürleş(tiril)mesi yönünde atılan adımlar, erkekliğin siyasal iktidarla kurduğu ilişkinin yeniden düzenlenmesiyle eşzamanlı ilerlemiştir. Bu bağlamda “devlet feminizmi”, yalnızca kadınlara yönelik bir modernleşme politikası olarak değil; aynı zamanda erkek egemen siyasal düzenin yeniden tahkim edildiği bir iktidar pratiği olarak işlev görmüştür.

Esasında, erken Cumhuriyet döneminde kadınların bağımsız siyasal örgütlenme girişimleri, rejimin modernleşme hedefleriyle uyumsuz ve potansiyel olarak “düzen bozucu” unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği örneklerinde görüldüğü üzere, kadınların devletten özerk siyasal talepler üretmesi ve kendi adlarına konuşma iddiası, siyasal iktidar tarafından mutlak bir şekilde sınırlandırılmıştır (Toprak, 1988: 30-31; Zihnioğlu, 2022: 244-247). Bu süreçte kadın hareketleri bastırılırken, kadınların siyasal alandaki varlığı devletin belirlediği çerçeve içinde tutulmuştur. Bununla birlikte, bu bastırma, kadınların siyasal temsilden bütünüyle dışlanması şeklinde değil; temsilin denetim altına alınması yoluyla gerçekleşmiştir. Devlet, “kadın adına konuşan” bir özne olarak kendisini konumlandırmış;

kadınların taleplerini erkek egemen siyasal elitler aracılığıyla tanımlamış ve filtrelemiştir (Libal, 2008: 37; Van Os, 2005: 465). Böylece siyasal alan, parti, meclis ve bürokrasi gibi kurumsal mekanizmalar üzerinden yine erkekliğin hâkimiyetinde kalmıştır. Kadınların siyasal katılımı, erkek egemen düzeni tehdit etmeyecek ölçüde ve sembolik sınırlar içinde mümkün kılınmıştır. Dolayısıyla kadın özgürleşmesi söylemi, erkeklerin belirlediği siyasal çerçeve içinde anlam kazanmış; erkeklik, karar alma süreçlerinin asli ve meşru öznesi olarak korunmuştur.

Tek Parti dönemi siyasal yapısı, erkekliğin siyasal ehliyetin ön koşulu haline geldiği bir düzen üretmiştir. Siyaset, yalnızca hukuki olarak değil; kültürel ve sembolik düzeyde de erkekliğe atfedilen nitelikler üzerinden tanımlanmıştır. Rasyonellik, otorite, disiplin ve temsil kapasitesi gibi özellikler, erkeklikle özdeşleştirilmiş; bu nitelikler siyasal iktidarın meşruiyet kaynakları olarak sunulmuştur. Kadınlar, bu siyasal yapı içinde çoğunlukla istisnai ve kontrollü aktörler olarak yer almıştır (Ökten, 2002: 55). Kadın milletvekilleri ve bürokratlar, rejimin modern ve ilerici imajını destekleyen sembolik figürler olarak öne çıkarılmış; ancak bu varlık, siyasal alanın maskülen karakterini dönüştürecek bir eşitlik zemini yaratmamıştır. Erkeklik, siyasal karar alma süreçlerinde sorgulanmayan bir norm olarak yerleşmiş; kadınlık ise temsili ve sınırlı bir görünürlikle tanımlanmıştır.

Bu bağlamda siyasal iktidar, Raewyn Connell'in kavramsallaştırdığı anlamda "hegemonik erkeklik" biçimleriyle uyumlu bir rasyonalite üzerinden işlemiştir. Connell'in vurguladığı üzere "hegemonik erkeklik", tüm erkeklerin fiilen sahip olduğu bir konumdan ziyade, belirli erkeklik pratiklerinin diğer erkeklik biçimleri ve kadınlıklar üzerinde kurduğu yapısal üstünlüğe işaret etmektedir (Connell, 1995; Connell & Messerschmidt, 2005). Erken Cumhuriyet bağlamında bu üstünlük, siyasal iktidarla kurulan yakın ilişki aracılığıyla kurumsallaşmış; rasyonellik, otorite, disiplin ve temsil yetisi gibi nitelikler erkekliğin "doğal" vasıfları olarak siyasal alana içkin hale getirilmiştir. Bu süreçte erkeklik, yalnızca bireysel bir kimlik değil; devletin işleyiş mantığıyla bütünleşmiş normatif bir siyasal öznellik biçimi olarak yeniden üretilmiştir.

"Devlet maskülenliği" ise bu noktada, "hegemonik erkekliğin" devlet aygıtları aracılığıyla kurumsal, hukuki ve sembolik düzeylerde pekiştirilmiş hâlini ifade etmektedir. Siyasal kurumlar, erkekliği görünmez bir varsayım olarak kabul ederken, aynı zamanda onu sürekli yeniden tanımlayan ve disipline eden mekanizmalar üretmiştir. Parti yapıları, bürokratik hiyerarşi, meclis pratikleri ve siyasal temsil biçimleri, erkekliğin siyasal ehliyetin ön koşulu haline getiren bir işleyiş sergilemiştir. Böylece siyasal alan, erkekliğin yalnızca temsil edildiği değil; meşrulaştırıldığı ve doğal bir iktidar biçimi olarak yeniden üretildiği

bir mekân haline gelmiştir (Froc, 2020: 121-124). “Devlet maskülenliği”, bu anlamda, “hegemonik erkekliğin” siyasal iktidar aracılığıyla genelleştirilen ve kurumsallaştırılan formu olarak erken Cumhuriyet’in toplumsal cinsiyet rejiminin temel bileşenlerinden biri olmuştur.

Diğer taraftan, kadın hakları, erken Cumhuriyet döneminde yalnızca iç toplumsal dönüşümün değil; aynı zamanda Batı’ya dönük bir modernlik ve demokrasi vitrininin parçası olarak da işlev görmüştür (Arat, 1996: 400). Kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkı ile kamusal görünürlük, uluslararası alanda Cumhuriyet’in çağdaş ve ilerici bir rejim olduğu yönündeki imajı desteklemiştir (Tekeli, 1991: 105-106; Arat, 1998: 62). Ancak bu vitrinin arkasında, erkek merkezli iktidar yapıları büyük ölçüde korunmuştur. Dolayısıyla kadın özgürleşmesi söylemi, dışarıya dönük modernleşme iddiasını güçlendirirken, içeride siyasal iktidarın maskülen karakterini görünmez kılmıştır. Erkeklik, modernliğin “sessiz taşıyıcısı” olarak işlev görmüş; sorgulanmaksızın siyasal düzenin doğal zemini haline gelmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen “yeni erkeklik” modeli, rejimin sürekliliğinin temel dayanaklarından biri olarak işlev görmüştür. Disiplinli, devlete bağlı, militarist değerlerle uyumlu ve yurttaşlık kimliği üzerinden tanımlanan bu erkeklik anlayışı, siyasal düzenin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynamıştır. Erkek yurttaş, hem devletin taşıyıcısı hem de ideolojik sürekliliğinin güvencesi olarak konumlandırılmıştır. Bu erkeklik modeli, kadın özgürleşmesi söylemiyle çelişmekten ziyade, onunla birlikte işleyen bir meşruiyet zemini üretmiştir. Kadınlara tanınan haklar, erkekliğin ilerlemişliğinin ve modernliğinin kanıtı olarak sunulmuş; böylece erkeklik, sorgulanmak yerine güçlendirilmiştir. Bu çerçevede “yeni erkeklik”, erken Cumhuriyet rejiminin yalnızca toplumsal değil, siyasal sürekliliğinin de anahtarı haline gelmiştir. “Devlet feminizmi” ve “devlet maskülenliği”, birbirini dışlayan değil; karşılıklı olarak kuran ve pekiştiren iki süreç olarak işlemiştir.

5. Sonuç

Bu çalışma, erken Cumhuriyet döneminde kadınların özgürleş(tiril)mesine yönelik politikaların, erkekliğin siyasal ve toplumsal inşasından bağımsız olarak ele alınamayacağını ileri sürmüştür. Kadın reformlarını merkeze alan hâkim literatür, bu reformların modernleşme sürecindeki önemini görünür kılmakla birlikte, aynı anda erkekliğin nasıl yeniden tanımlandığı ve siyasal iktidarla nasıl eklemlendiği sorusunu çoğu zaman ikincil plana itmiştir. Oysa erken Cumhuriyet döneminin toplumsal cinsiyet rejimi, kadınlık ve erkekliğin karşılıklı olarak kurulduğu, birbirini tamamlayan ve birlikte işleyen bir iktidar düzeni üzerinden şekillenmiştir.

Cumhuriyet ile inşa edilen erkeklik anlayışı bütünüyle kopuşçu bir proje değil; geç Osmanlı modernleşmesinin mirası üzerinde yükselen ve yeni rejimin siyasal ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenen bir normlar bütünü olarak şekillenmiştir. Osmanlı'dan devralınan ataerkil yapı, Cumhuriyet'le birlikte tasfiye edilmemiş; aksine laiklik, rasyonelite ve disiplin söylemleri aracılığıyla dönüştürülerek modern devlet aygıtına eklenmiştir. Millî Mücadele deneyimi ise erkeklik ile yurttaşlık arasındaki bağı pekiştirmiş; askerlik ve fedakârlık üzerinden tanımlanan erkeklik, Cumhuriyet'in kurucu mitlerinden biri haline gelmiştir.

Cumhuriyet reformları ise aile, kamusal alan ve ideolojik aygıtlar üzerinden erkekliği rasyonelleştiren ve kurumsallaştıran bir işlev üstlenmiştir. Medenî Kanun, kadınlara önemli haklar tanıırken, erkeği "aile reisi" olarak konumlandırarak erkek otoritesini hukuki bir zeminde yeniden üretmiştir. Kamusal alan erkekliğin norm, kadınlığın istisna olarak kabul edildiği bir düzen içinde yapılandırılmış; bürokrasi, siyaset ve eğitim gibi alanlar erkekliğin doğal uzantıları olarak işletilmiştir. Böylece "yeni erkeklik", modern, disiplinli ve devletle uyumlu bir yurttaşlık modeli olarak kurumsallaşmıştır.

Diğer taraftan, erken Cumhuriyet döneminde kadınlara tanınan haklar, bir yandan Cumhuriyet'in ilerici ve modern imajını güçlendirirken, diğer yandan siyasal alanın erkek egemen yapısını yeniden tahkim etmiştir. Kadınların bağımsız siyasal örgütlenme girişimlerinin bastırılması ve temsillerinin denetim altına alınması, siyasal iktidarın erkeklik üzerinden işleyen yapısını açıkça ortaya koymuştur. Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramsallaştırması çerçevesinde değerlendirildiğinde, erken Cumhuriyet'te erkeklik, siyasal ehliyetin ön koşulu haline gelmiş; "devlet maskülenliği" ise hegemonik erkekliğin devlet aygıtları aracılığıyla genelleştirilen ve kurumsallaştırılan biçimi olarak işlev görmüştür.

Bu bulgular ışığında çalışma, erken Cumhuriyet döneminde kadın özgürleşmesinin erkek egemenliğinin sınırlandırılmasından ziyade, dönüştürülmüş ve rasyonelleştirilmiş bir erkeklik rejimiyle birlikte işlediğini göstermektedir. Kadın reformları, erkekliğin ilerlemişliğinin ve modernliğinin bir göstergesi olarak sunulmuş; böylece erkeklik, sorgulanmak yerine modernleşme projesinin vazgeçilmez bir unsuru haline getirilmiştir. "Yeni erkeklik" modeli, rejimin yalnızca toplumsal düzenini değil, siyasal sürekliliğini de güvence altına alan bir işlev üstlenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, erken Cumhuriyet döneminin toplumsal cinsiyet rejimini kadın ve erkeklik politikalarının karşılıklı etkileşimi içinde ele almanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. "Devlet feminizmi" ile "devlet maskülenliği"nin birbirini dışlayan değil, birlikte işleyen süreçler olduğu dikkate alındığında, Cumhuriyet modernleşmesinin yalnızca kadınların kazanımları

üzerinden değil, erkekliğin siyasal inşası üzerinden de yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Bu perspektif, hem erken Cumhuriyet dönemi çalışmalarına hem de Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve siyasal iktidar ilişkilerini inceleyen güncel araştırmalara eleştirel ve bütüncül bir katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (1981). Social Change and Turkish Women. N. Abadan-Unat, D. Kandiyoti ve M. Belik Kıray (Ed), *Women in Turkish Society* (s. 5-31) içinde. Leiden: Brill.
- Abadan-Unat, N. (1998). Söylemden Protestoya Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 323-336) içinde. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki.
- Arat, N. (1996). Women’s Studies in Turkey. *Women’s Studies Quarterly*, 24(2), 400-411.
- Arat, Z. F. (1998). Kemalizm ve Türk Kadını. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 51-70) içinde. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Avcı, Y. (2007). Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde ‘Otoriter Modernleşme’ ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (21), 1-18.
- Avşar, S. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden “Yeni Erkek”liğin Doğuşu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 224-241.
- Aydın, H. (2015). Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın. *Current Research in Social Sciences*, 1(3), 84-96.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society*, 19(6), 829-859.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi* (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çolakoglu, E. F., & Yüksel Çendek, S. (2023, 27-29 Ekim). Özgürleşme ile “devlet feminizmi” arasında Türkiye’de kadın haklarının gelişimi, 1923-1935: Amerikalı diplomatların gözlemleri üzerinden bir değerlendirme. *100. Yılında Cumhuriyet’in Kadınları / Kadınların Cumhuriyeti (1923-2023)*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı & Beykoz Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Dalaman, Z. B. (2022). Türkiye’de Ulus Devlet İnşa Sürecinde (1923-1950) Kadın Asker ve Asker Annesi Tartışmaları. *Belgi Dergisi*, (23), 47-71.
- Dalaman, Z. B. (2022). Türkiye’de Ulus Devlet İnşa Sürecinde (1923-1950) Kadın Asker ve Asker Annesi Tartışmaları. *Belgi Dergisi*, (23), 47-71.
- Erhart, I. & Eslen-Ziya, H. (2017). Blossoms in the Steppes: Republican Masculinity Project in Crisis. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (15), 17-29.
- Froc, K. A. (2020). Reproducing the Masculine, Neoliberal State: Canadian Federalism Doctrine and the Judicial Deregulation of Reproductive Tech-

- nologies. *Handbook on Gender, Diversity and Federalism* (s. 120-134) içinde. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Kandiyoti, D. (1991). End of Empire: Islam, Nationalism and Women in Turkey. D. Kandiyoti (Ed.), *Women, Islam and the State* (22-47) içinde. London: Palgrave Macmillan.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (46), 333-366.
- Libal, K. (2008). Staging Turkish Women’s Emancipation. *Journal of Middle East Women’s Studies*, 4(1), 31-52.
- Ökten, N. (2002). 1935 İstanbul Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi: Otuz Yurdun Kadınları. *Tarih ve Toplum*, 37(219), 55-62.
- Peirce, L. (2003). *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*. Berkeley: University of California Press.
- Sancar, S. (2022). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kırar* (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saktanber, A. (2002). Kemalist Kadın Hakları Söylemi. A. İnsel (Ed), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (s.323-333) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun Erkek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sünbülüoğlu, N. Y. (2013). *Erkek Millet Asker Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1991). Tek Parti Döneminde Kadın Hareketleri de Bastırıldı. L. Cinemre, R. Çakır (Ed), *Sol Kemalizme Bakıyor* (s.103-118) içinde. Metis Yayınları.
- Toprak, Z. (1988). Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası. *Tarih ve Toplum*, (51), 30-31.
- Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Os, N. A. N. M. (2005). Ottoman Muslim and Turkish Women in an International Context. *European Review*, 13(3), 459-479.
- White, J. B. (2003). State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman. *NWSA Journal*. 15(3), 145-159.
- Zihnioğlu, Y. (2022). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Mubiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

